

Hrvoje Mesić

METAFORIKA ATOMOLIRIZMA U VIZUALNOJ POEZIJI LUCIJANA KORDIĆA

Sažetak

Emigrantski pjesnik, lirski esejist, franjevac i svećenik fra Lucijan Kordić (1914.–1993.) ostavio je znatan pečat na poslijeratnu hrvatsku poeziju, koristeći hermetički strukturirane izražajne tehnike, modernu metaforiku i vizualizaciju stiha. Na taj je način postao nezaobilazan predstavnik druge moderne u hrvatskoj književnosti.

U ovom radu analizira se metaforika atomolirizma u vizualnoj poeziji Lucijana Kordića, koju sam pjesnik definira kao avangardističku umjetnost koja oblikuje u sebi duh atomskog vremena rušeći pregrade pjesničkih melankolija solipsizma, narcističkog individualizma i kolektivističkoga realizma političkih doglednica te slavi i pjeva integralnog čovjeka, uklopljenog u socijalnu strukturu najidealnijih suvremenih zbivanja.

Rad je poticaj i doprinos razvoju zelene književnosti te konceptu održivog razvoja, unutar kulturne i kreativne dimenzije projekta Europski zeleni plan.

Ključne riječi: *Lucijan Kordić; druga moderna; atomska lirika; atomolirizam; vizualna poezija; zelena književnost; održivost*

Lucijan Kordić u kontekstu druge moderne u hrvatskoj književnosti

Hrvatska emigrantska književnost reflektira iskustva, osjećaje i teme povezane s gubitkom identiteta, prilagodbom novoj kulturi te nostalgijom za maticom – domovinom. Ona izgrađuje vlastiti književni korpus koji ne prati istovremene književne pravce i dominantne stilske formacije u Hrvatskoj. Vinko Brešić ističe da je korpus hrvatske književnosti necjelovit s obzirom na dugo nepostojanje nacionalne države, odnosno nepodudaranje političkih s etničkim granicama. Posljedica navedenih pretpostavki je postojanje književnoumjetničke produkcije među Hrvatima i na hrvatskome jeziku više ili manje izvan tokova nacionalne književne matice. Dvije su osnovne skupine: stabilne (nacionalne manjine u poglavito susjednim državama) i nestabilne (migranti i emigranti).¹ Drugoj skupini pripadao je pjesnik, kritičar, prozni pisac i esejist Lucijan Kordić (Grljevići, 1914. – Mostar, 1993.), koji je većinu svoga života i književnoga rada proveo u Švicarskoj.

Fra Lucijan Kordić² je viševremenski pjesnik i kršćanski eksperimentator, koji istovremeno pokazuje naklonost prema različitim književnim pravcima, kao što su ekspresionizam (cilj umjetničkog djela je direktno izraziti duševne osjećaje umjetnika kao što su nelagoda, tjeskoba i mučnina, a ne objektivno prikazati svijet), nadrealizam (u književnosti to je umjetnost spontanog i neracionalnog bilježenja podsvjesnog, to je otpor prema konvencionalnoj uporabi jezika, stvarnost je bliska stanju sna, mogućnost nizanja asocijacija), futurizam (zalaganje za potpuni raskid s tradicijom, veliko je povjerenje ovaj pokret polagao u moderna tehnička postignuća dok u književnom izrazu prevladava ekstatičnost te neobičnost sintakse i metaforike) i hermetizam

¹ Usp. Brešić, Vinko. 1998. „Hrvatska emigrantska književnost“. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, god. 27, br. 45–46., str. 247–271.

² Usp. Rem, Goran. 2003. *Koreografija teksta 2: pristup korpusu hrvatskog pjesništva iskustva intermedijalnosti (1940–1991)*. Zagreb: Meandar, str. 405–406.: Lucijan Kordić rođen je 1914. godine u Grljevićima u Bosni i Hercegovini, umro je u Mostaru 1993. godine. Egzil-pjesnik koji se na tragu europskog i hrvatskog pjesništva uspio izdići iz prosječnog domoljubnog resentimana i koji se bar početnom fazom (prvim zbkama *Zemlja, Rim*, 1951., *Od zemlje do neba*, Chicago, 1953.) uklopio u recentne hrvatske poetičke modele. Valja upozoriti i na njegovu kršćansku inspiraciju, pa ga se dijelom pjesničkog opusa ubraja u hrvatsko katoličko pjesništvo. Gimnaziju pohađa u Širokom Brijegu. Filozofiju i teologiju je diplomirao u Mostaru. Iz blajburške kolone smrti spašava se skokom u Savu (prije toga spasio se od pokolja širokobrijeških fratara 1945.), zatim se prebacuje u Italiju i u Rimu upisuje slavensku filologiju, a pohađa i predavanja G. Ungarettija, s kojim se i sprijateljuje. Od 1953. godine je dušobrižnik u Freiburgu u Švicarskoj, a potom i u Zürichu. Bio je član švicarskog PEN cluba. Objavio je: *Zemlja* (Rim, 1951.), *Od zemlje do neba* (Chicago, 1953.), *Pod arkadama neba* (Madrid, 1955.), *Crvena dijagonala* (Madrid, 1959.), *Kroz plave zore* (Pamplona, 1961.), *Grob u katedrali* (Salzburg, 1962.), *Exodus* (Buenos Aires, 1964.), *Svibi i ribizi* (Rim, 1968.), *Plime neizmjerja* (Rim, 1970.), *Livade snova i vjetrova* (Rim, 1970.), *Krateri i gejziri* (Chicago, 1978.), *Probuđene tipke* (Chicago, 1984.), *Fremde Blumen* (Zürich, 1978.), *Mučeništvo crkve u Hrvatskoj* (Chicago, 1988.), *Čudo siromašnih koraka* (Zagreb, 1990.), *Fragmenti jednog života* (Chicago, 1994.), *Pokošeno vrijeme* (Mostar, 1996.). Bio je urednik nakladne kuće ZIRAL.

(opća težnja pisca za nepristupačnim te neprohodnijim jezikom i višeznačnosti). Dubravko Jelčić je zaključio da je ovaj pjesnik stvorio i vlastiti pjesnički izraz koji naziva *racionalnim ilirizmom*. To je izraz koji je „proizašao iz združenog osobnog doživljaja i realnog događaja, uz nastojanje da ih se – bez umanjivanja ili uvećavanja – maksimalno objektivira.”³ Dakle, riječ je o autentičnom pjesniku koji se udaljava od tradicionalizma te nastoji prevladati i dopuniti stilsko-izražajnim inovacijama, koristeći vlastiti metajezik.

Egzil i odlazak u inozemstvo duboko su obilježili Kordićevo stvaralaštvo. Iako je bio prisiljen napustiti svoju domovinu, u njegovim zbirkama jasno se osjeća čežnja za svojim narodom i domovinom, što se posebno ističe u zbirkama *Pod arkadama neba* i *Exodus*. U kontekstu hrvatske književnosti, najbliži je svojim zbirkama poetici *krugovaša* (1952.–1960.), odnosno piscima okupljenima oko časopisa *Krug*. Naime, tadašnji pisci morali su uspostaviti vezu književnosti s ideološkim stavovima socijalističke propagande, čime je tada rukovodio Radovan Zogović koji je objasnio svrhovitost književnosti na Prvom kongresu književnika Jugoslavije (Beograd, 1946.): „Zadatak je naše suvremene književnosti da umjetnički široko i živo, odrazi našu savremenu historiju. Ona mora prikazati narodu što je sve uradio. To je: zadatak, namjena, sadržaj (i) smisao književnosti.”⁴ U lipnju 1948., nakon Rezolucije Informbiroa, jugoslavenske komunističke vlasti prekinule su sve veze sa Staljinom, što je značilo i prekid s utilitarnom književnošću i umjetnošću. O tome svjedoče dva važna referata: (I) Petar Šegedin: *O našoj kritici* održan na Drugom kongresu Saveza književnika Jugoslavije (Zagreb, 1949.), čime je započela borba za slobodu umjetničkog izraza (oslobođenje od soc-realizma), te referat (II) Miroslava Krleža održan na Trećem kongresu saveza (Ljubljana, 1952.), koji označava definitivnu pobjedu onih koji su se zalagali za autonomiju umjetničkog izraza. Krleža je, kako napominje Lasić, zagovarao slom socrealističke estetike, ali i obranu utilitarne poetike, uz uvjet estetskog imperativa.⁵ Ivica Matičević smatra kako je Šegedinov esej „temeljni tekst suvremene hrvatske književnokritičke prakse, njezin tekst-počelo, odnosno, uporište djelatnog odljepljivanja od olovne preskripcije soc-režima i njezinih kulturnih i književnih stražara. *O našoj kritici* pokazuje mjeru odgovornosti hrvatskoga intelektualca za slobodu umjetničke riječi i njezinu sudbinu u agresivnom političkom i ideološkom kontekstu (osobni akt

³ Jelčić, Dubravko. 2013. „Lucijan Kordić: fragmenti sjećanja“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 31.

⁴ Zogović, Radovan. 1947. *Na poprištu: književni i politički članci, književne kritike, polemike i marginalije*. Beograd: Kultura, str. 92.

⁵ Usp. Lasić, Stanko. 1982. *Krleža – kronologija života i rada*. Zagreb: GZH, str. 374.

otpora i nepristajanja).”⁶ Poetika krugovaša, koji su tada smatrani hereticima, dovela je hrvatsku književnost do preporoda. Rad krugovaša oslanjao se na krilaticu „Neka bude živost!“ te umjetnički pluralizam, a vodeći književni kritičar te generacije i odgovorni urednik časopisa *Krug* bio je Vlatko Pavletić (1930.–2007.). Književna kritika u vrijeme krugovaša doživjela je svoj procvat te imala važnu ulogu u borbi protiv ideološke prisile, a u prvi plan je istaknuta i kozmopolitska orijentacija koja je označavala ponovno uključivanje hrvatske književnosti u europske tokove i razbijanje kulturne izolacije, a pojačala se i prevoditeljska praksa (dotad su se prevodila samo djela s ruskog jezika). Nedjeljko Mihanović je primijetio kako se Lucijan Kordić svojom prvom zbirkom pjesama *Zemlja* (Rim, 1951.), s modernističkim estetičkim duhom, javio nešto „ranije nego što je u domovini došlo do otpora normativnoj estetici socijalističkog realizma u ime individualne slobode umjetničkog stvaranja i autonomije umjetničkog čina (...) modernoga artistsitičkog metaforičkog stihotvorstva s tendencijama futurizma i nadrealizma.“⁷

Značajan utjecaj na Kordićevo književno djelo imao je njegov učitelj Giuseppe Ungaretti (1888.–1970.), talijanski pjesnik koji se kretao u avagardnim umjetničkim krugovima te je u svojim pjesmama promišljao o motivima vremena i smrti, priklanjajući se hermetizmu. Kordić je, također, slijedio ideje francuskog pjesnika Guillaumea Apollinairea (1880.–1918.) kojeg su privlačile ideje kozmopolitizma i nadrealističke poetike (najznačajnija zbirka pjesama *Kaligrami* s ratnom tematikom) te francuskog pjesnika, pripovjedača i esejista Andréa Bretona (1896.–1966.), uvelike zaslužnog za širenje nadrealističke poetike. Nadalje, Kordić je bio inspiriran francuskim pjesnikom i esejistom Paulom Valéryjem (1871.–1945.) kao predstavnikom simbolizma i nasljednikom Stéphanu Mallarméa (1842.–1898.). U tom kontekstu, Željka Lovrenčić ističe kako se unutar Kordićeve poezije „ snažno odražavaju i pjesnikova duševna stanja: unutar njegove univerzalnosti, zatvorenosti i nerječitosti ipak se nazire ono što ga vječno tišti – nostalgija i ljubav prema domovini kao i stradanje hrvatskoga naroda. On vrlo vješto spaja želju za eksperimentiranjem jezikom i slikama, a da pritom ne narušava poetsku tradiciju.“⁸ Stoga je Kordićeva poetika bila naklonjena

⁶ Matičević, Ivica. 2010. „Tradicija i inovacija u Šegedinovu eseju 'O našoj kritici'“. *Dani Petra Šegedina. Hrvatska književna tradicija i modernost u djelu Petra Šegedina. Zbornik radova III. znanstvenog skupa s međunarodnim djelovanjem*. Zagreb: Grad Korčula, str. 165.

⁷ Mihanović, Nedjeljko. 2013. „Poezija duhovnog atomolirizma“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 102.

⁸ Lovrenčić, Željka. 2013. „Lucijan Kordić – od cvjetnih polja do egzila“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 63–64.

osobitostima nadrealizma i hermetizma, kao i eksperimentima vizualne poezije (likovno-grafičko obilježje): poetskim govorom i imaginativnim konstrukcijama (kubofuturizam). Postupci su to bliski i tzv. *razlogovcima* (1961.–1968., s piscima okupljenima oko časopisa *Razlog*). Pjesništvo razlogovaca karakterizira se kao nekomunikativno, hermetično, zasićeno filozofskim leksomom i metajezikom (koristi se jezik „s onu stranu pameti“ koji je oslobođen smisla, a govor je reduciran, odnosno, sveden na znak oslobođen sintakse i interpunkcije).

Iako je bio udaljen od katoličke izražajne tradicije, svojim eksperimentiranjem specifičnom izražajnom formom i terminologijom postavio je temelje suvremenog propovijedanja evanđeoske poruke i teologije zemaljskih stvari⁹. Poezija fra Lucijana Kordića je bljesak i jeka njegova osobnoga svemira i vremenskih lokalnih osjećanja. Zanimljivo je napomenuti da je 1973. godine Lucijan Kordić pripremio i objavio predavanje za Hrvatsko društvo u Švicarskoj o Viktoru Vidi, hrvatskom pjesniku i iseljeniku. Iz toga predavanja može se uočiti, nakon 50 godina, da je zapravo govoreći i pišući o književnom djelu Viktora Vide, Lucijan Kordić opisao samoga sebe, kao i svoje pjesničke izvore. I poezija Viktora Vide, kao i poezija Lucijana Kordića, može se nazvati *centrifugalnom* jer izražava oscilacije pjesničkoga osjećanja i ambijenta. Njihova poezija nosi izrazitu rodoljubnu i domoljubnu značajku: bilo po lokalizaciji, sadržaju ili domoljubnim akcentima.¹⁰ Hrvatska je za fra Lucijana Kordića ideja i misija. Svojim bogatim književnim radom dao je kulturno-književni doprinos svojoj izgubljenoj domovini. U tome pogledu, emigracija i raznovrsna iskustva emigranata u potpunosti su sazrela u njemu pjesnički talenat.

⁹ Teologiju zemaljskih stvari detaljno analizira Miljenko Aničić kroz pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*, proizašle iz Drugog vatikanskog sabora o odnosu čovječanstva prema društvu te o Crkvi u suvremenom svijetu: „Konstitucija *Gaudium et spes* 36,3 izražava uvjerenje da vjernici u jeziku stvorenja čuju glas Božji. Upravo je taj jezični aspekt vrlo značajan. On ukazuje na jednu novu vrstu teologije: odnos Boga i svijeta ne odvija se na fizičko-materijalnoj razini, nego je riječ o veličini na jezično-semiotskoj razini. Pitanje autonomije zemaljskih stvarnosti ne znači nikakvo ograničavanje Božje stvarateljske moći, nego predstavlja izazov, da se izađe iz starih novovjekih frontovskih sučeljavanja te da se moć jednog ojača moću drugog; znanost vjerom i obratno. U toj i takvoj konstelaciji autonomija je izraz za vrijednost stvorenoga i znači mogućnost da se o Bogu govori na jedan način, koji će promicati čovjeka u njegovu rastu kao čovjeka.“ (Aničić, Miljenko. 2013. „Crkva i »autonomija zemaljskih stvari« prema konstituciji »*Gaudium et spes*«“. *Diacovensia: teološki prilozi*, god. 21, br. 3, str. 514.)

¹⁰ Usp. Kordić, Lucijan. 1973. „Viktor Vida: pjesnička vizija osobe“. *Hrvatski portreti: Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan / Eugen Kvaternik / Stjepan Radić / Alojzije Stepinac / Vitkor Vida*. München; Barcelona: Hrvatsko društvo u Švicarskoj, str. 79–87.

Skica za pojam vizualne poezije

U književnosti, pojam *moderno* označava nešto novo, poseban odnos prema prethodnim književnim razdobljima. Moderno pjesništvo obuhvaća: (I) modernu tehniku (potpunu neobveznost vezanog stiha i nepostojanje unaprijed zadanih pjesničkih vrsta), (II) moderan govor (upotrebu jezika „s onu stranu pameti“ koji je oslobođen smisla i interpunkcije) te (III) moderne motive. Vizualna poezija nastaje sredinom 20. stoljeća kao intermedijalna relacija između likovne umjetnosti i poezije (slikovnost, no gradivni element je i dalje jezik), a počeci se vežu uz francuske simboliste, potom uz nadrealizam i dadaizam, odnosno francuskog pjesnika Guillaumea Appolinairea. Šuvaković definira vizualnu poeziju kao „oblik poetskog izražavanja koji rezultira: (I) zapisima prirodnog jezika u kojima je vizualni karakter teksta nadređen značenjskom, (II) vizualnim znakovnim strukturama analognim ideografskom pismu ili nekom drugom znakovnom sistemu (alkemija, magija, matematika, logika) ili (III) proizvoljnim, slučajnim ili prema individualnim pravilima zasnovanim vizualnim strukturama koje proizlaze iz poetskog djelovanja i mišljenja, ili kontekstualno i povijesno pripadaju evoluciji poezije.“¹¹ Zvonimir Mrkonjić navodi termin *intermedijalno pjesništvo*¹² kao sveobuhvatniji i točniji termin, dok Oyvind Fahlstrom, Eugen Gomringer i brazilska grupa Noigandres uvode termin *konkretna poezija* koju Branimir Donat definira sljedećim riječima: „Konkretna je poezija hibridna umjetnost i, što više budućnost umjetnosti i znanosti postaje ovisna o probijanju granica između različitih disciplina, to se brže brišu granice te kritike. Naziva se 'poezijom', iako to nije poezija u običnom značenju riječi. To je zapravo udaljavanje od poezije, od grafičkog oblikovanja i tipografije u dosad malo obrađenom području na kojem se te tri spomenute umjetnosti međusobno dodiruju. (...) Konkretna poezija racionalan je i generativan pokušaj programiranja znakovnih situacija s gnoseološkom funkcijom. Riječ je o tehnološki racionalnom, a u odnosu prema tradiciji poezije govornog iskustva ironičnom pokušaju brisanja granica između pjesništva, govora, grafike, tipografije, teorija igre, tehnologije, kibernetike i metoda modeliranja koje nas vode prema jednoj novoj umjetnosti programiranja.“¹³ Vizualna poezija je jezični znak koji se upotrebljava u svrhu komunikacije te je izložen individualnim i kolektivnim utjecajima. Individualni utjecaj je „kreativan, a jedan je od aspekata

¹¹ Šuvaković, Miško. 2005. *Pojmovnih suvremene umjetnosti*. Zagreb: Horetzky; Ghent, Vlees & Beton, str. 611.

¹² Usp. Mrkonjić, Zvonimir. 2008. „Konkretna poezija“. *Vijenac*, br. 378, <http://www.matica.hr/vijenac/378/enciklopedijska-natuknica-4259/> (18. ožujka 2024.).

¹³ Donat, Branimir. 1969. „Konkretna poezija – poetska kozmogonija tehnološke ere“. *Bit – International*, br. 5– 6, str. 74–75.

kreativnosti i pronalaženje, isticanje i iskorištavanje motiviranog odnosa između označitelja i označenoga” dok se kolektivni utjecaj „ogleda u logičnosti, sustavnosti, zapravo uniformiranosti, koja potire kreativnost, jer sve svrstava u unaprijed zadane modele jezičnog sustava.“¹⁴ Takva vizualna poezija djeluje kao metakomunikacijski signal, fragment različitih kultura i dimenzija, kojim se u potpunosti „eliminira okoliš prikazivanja bića, a slabi moć vremenske i prostorne orijentacije, pa omogućuje vremensko-prostorne montažne skokove koji ne djeluju kao šok.“¹⁵ To stvara *kratki spoj* jer „autohtoni jezik diskurzivnim kazom biva zaokupljen propitivanjem vlastita entiteta i svojom otvorenošću i nedorečenošću uznastoji i čitatelja uvući u suigru značenjskih produkcija.“¹⁶

Chris Jenks ističe da se vid, odnosno, vizualno iskustvo „pretpostavlja svim ostalim osjetilima i smatra se potpuno neovisnim, slobodnim, čak i nepatvorenim, dok se, s druge strane, vizualni simboli doživljavaju prozirnima i ograničenima, a njihova interpretacija krajnje neutemeljenom.“¹⁷ Vuletić naglašava razliku između jezičnog i pjesničkog znaka, pri čemu jezični znak opisuje vanjski svijet, dok pjesnički znak stvara svoj vlastiti svijet. Vizualni pjesnički znak definira ponajprije kao sliku, dakle kao „motivirani znak u kojemu su označeno i označitelj nužno, prirodno povezani: povezani stvarnom sličnošću ili identičnošću.“¹⁸ Vizualni pjesnički znak je motiviran, takva poezija „dokida tekst jer dokida vrijeme jer dokida tekst; dokida linearni tekst jer dokida linearno vrijeme jer dokida linearni tekst. To je poezija koja verbalnim, vokalnim i vizualnim dimenzijama otkriva pjesnički prostor, pokret i predmet“¹⁹, a slika postaje znakom pojma. Vuletić, nadalje, ističe kako su govorni znakovi i pjesnički znakovi komunikacijski znakovi jer u sebi nose određenu situaciju ili kontekst. Vizualnom pezijom stvara se interakcija povezana riječima i slikama. Slika, dakle, preuzima jezični izraz. Riječi poredane u vizualnoj pjesmi ne nose unaprijed određeno značenje, već čitatelj sam mora tumačiti i tražiti njihovu poveznicu. Branka

¹⁴ Vuletić, Branko. 1999. *Prostor pjesme: o plošnom/prostornom ustrojstvu pjesništva Jure Kaštelana*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 265.

¹⁵ Oraić-Tolić, Dubravka. 2005. *Muška moderna i ženska postmoderna: rođenje virtualne kulture*. Naklada Ljevak: Zagreb, str. 71.

¹⁶ Katušić, Bernarda. 2000. *Slast kratkih spojeva*. Zagreb: Meandar, str. 37.

¹⁷ Jenks, Chris. 2002. „Središnja uloga oka u zapadnoj kulturi“. *Vizualna kultura*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, str. 11.

¹⁸ Vuletić, Branko. 1999. *Prostor pjesme: o plošnom/prostornom ustrojstvu pjesništva Jure Kaštelana*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 280.

¹⁹ Vuletić, Branko. 1988. *Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak*. Osijek: Radničko sveučilište „Božidar Maslarić“, Izdavački centar Revija; Čakovec: Zrinski, str. 183.

Stipančić naglašava da riječi, na taj način, postaju dio vizualnog vokabulara.²⁰ Zvukovi se mogu doživjeti u međuprostoru riječi i slike, što svjedoči o raskolu (napetosti) između izrecivog i prikazivog.²¹ Takve se slike „ne iscrpe u očitosti, one pobuđuju našu radoznalost onime što ostave nevidljivim.“²² Svaki krik koji ispušta lirski subjekt, znak je određenog osjećaja koji je zavladao tim istim lirskim subjektom. Jačinu toga osjećaja pokazuju i izraženija slova u vizualnoj peziji koja su jače istaknuta jer lirski subjekt nije očekivao da će mu se nešto dogoditi. Ove postupke možemo nazvati „kaligramskima jer u njima pismo nije samo grafički adekvat jezičnog znaka, već također i slika govora.“²³ Dakle, povezanost koda slikovnosti i koda teksta, odnosno, književnosti pripada intersemiotičkom citatu jer „podtekst pripada drugim umjetnostima, pa se citatni suodnos uspostavlja na relaciji književnost-slikarstvo.“²⁴ Umberto Eco, promatrajući i slušajući slike i zvukove, naglašava kako vizualna informacija „reducira budnost gledatelja, primorava ga na određeno sudjelovanje, navodi ga na neko intuitivno razumijevanje (...) ta vizualna komunikacija izaziva u masi korisnika psihološke promjene koje ne mogu ne imati svoje ekvivalente na sociološkom polju i koje stvaraju jedan novi oblik civilizacije, jednu radikalnu modifikaciju odnosa ljudi sa svijetom koji ih okružuje, s drugim ljudima, sa sferom kulture.“²⁵ Slikovna sredstva ostvaruju smisao razumijevanja pjesme. Boehm logiku slike poistovjećuje s potrebom u čovjeku da se izrazi te da oku otvori nazor koji je smješten u materijalnom. I zato vizualna pjesma crpi snagu iz „uske povezanosti s neodređenim“²⁶. Viola vidi sliku kao potrebu ljudskog tijela jer ona je sastavni dio našeg bića i našeg razvoja.²⁷ I upravo zato slike oduševljavaju, a posebno „njezini otvoreni spektri osjetila“²⁸. To su „prave slike i lažna tijela.“²⁹

Bill Viola smatra da „svakoj pojedinoj misli koja prolazi našom glavom u osnovi leži mali prodor, komadić praznog prostora. Neurolozi taj prodor, koji može biti premošćen putem elektronskog

²⁰ Usp. Stipančić, Branka. 1995. „Riječi i slike“. *Riječi i slike*. Zagreb: Soros centar za suvremenu umjetnost, str. 35.

²¹ Usp. Kovač, Leonida. 1995. „Negacija vlastite negacije“. *Riječi i slike*. Zagreb: Soros centar za suvremenu umjetnost, str. 66.

²² Belting, Hans. 2005. „Prave slike i lažna tijela: zablude o budućnosti ljudi“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 557.

²³ Vuletić, Branko. 1988. *Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak*. Osijek: Radničko sveučilište „Božidar Maslarić“, Izdavački centar Revija; Čakovec: Zrinski, str. 226.

²⁴ Oraić-Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 21.

²⁵ Eco, Umberto. 2005. „Zvuci i slike“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 179.

²⁶ Boehm, Gottfried. 2005. „S one strane jezika? Bilješke o logici slika“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 467.

²⁷ Usp. Viola, Bill. 2005. „Slika u meni“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 501.

²⁸ Belting, Hans. 2005. „Prave slike i lažna tijela“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 557.

²⁹ Isto, str. 557.

impulsa, nazivaju *sinapsom*³⁰, a Belting ide dalje i tumači da je to „paradoksalna sposobnost slika da skrivaju ono što žele predstaviti. Vizualnost, naime, otvara novi prostor, stvarajući dvostruki svijet. Leonida Kovač naglašava da je „kretanje kao proces koji ne samo da definira prostor nego u rad uvodi i vremensku dimenziju.“³¹ Branko Vuletić pojašnjava trodimenzionalni prostor verbalne, vokalne i vizualne dimenzije,³² odnosno u vizualnoj poeziji „riječ se opredmećuje lišavajući se predmetnosti, tj. postajemo svjesni fizičke materijalnosti riječi – njenog zvuka i njene slike, njenog grafičkog oblika – u trenutku kada nam se ona ne nudi kao isključivi znak za neki vanjski predmet. A to znači da nam se umjesto jednodimenzionalnog znaka – jezičnog simbola, čija je dimenzija vremenska, otkriva pjesnički znak trodimenzionalnog prostora: verbalnog, vokalnog i vizualnog.“³³ Naime, dvodimenzionalni sustav sastoji se od prostora te dviju koordinata: osi apscise i osi ordinate koje tvore plohu po kojoj se neko tijelo može gibati u puno smjerova, ali ograničen je tom svojom dvodimenzionalnošću. Trodimenzionalni sustav sadrži još jednu os, a ona određuje vrijeme. Ako primjerice nešto postoji na određenom mjestu u prostoru i ukoliko u taj prostor uključimo i vrijeme, ono neće cijelo vrijeme biti u tom položaju u prostoru, nego će s vremenom promijeniti položaj dok će na prvom položaju postojati nešto drugo.

Subjektivitet vizualne pjesme predstavlja svijet u odnosu na Ja, a stvarnost je nad-postavljena dimenzija. Josip Užarević navodi najmanje dva razloga koji otežavaju izdvajanje lirskoga Nad-Ja: „Jedan razlog neizdvoživosti te instance leži u njezinoj istovjetnosti s cjelinom teksta; to jest, ona nije izražena u ovom ili onom elementu strukture, odnosno u nekom određenom njihovu odnosu, već u cjelokupnosti danih elemenata i njihovih odnosa. Drugi razlog može se potražiti u transcendentalnosti, u određenoj pred-postavljenosti, univerzalnosti, nužnosti i krajnjoj apstraktnosti te instance.“³⁴ Isti autor, nadalje, daje prednost besubjektivnim pjesmama jer one potiču pojavljivanje lirskoga Nad-Ja jer „svaka od riječi koje čine pjesmu ne samo da izražava stanje opisivanog objekta, nego – još više (ili u istoj mjeri) – izražava određenu (lirsku) svijest o objektu, određeni kut gledanja, slušanja, doživljavanja, koji nužno mora nekome pripadati“³⁵ dok je svaki

³⁰ Viola, Bill. 2005. „Slika u meni: Videoumjetnost očituje svijet skrivenoga“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 513.

³¹ Kovač, Leonida. 2001. *Kodovi identiteta*. Zagreb: Meandar, str. 101.

³² Usp. Vuletić, Branko. 1988. *Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak*. Osijek: Radničko sveučilište „Božidar Maslarić“, Izdavački centar Revija; Čakovec: Zrinski, str. 209.

³³ Vuletić, Branko. 1988. *Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak*. Osijek: Radničko sveučilište „Božidar Maslarić“, Izdavački centar Revija; Čakovec: Zrinski, str. 209.

³⁴ Užarević, Josip. 1991. *Kompozicija lirске pjesme*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, str. 124.

³⁵ Isto, str. 135.

depersonalizirani govor u lirici ustvari „privid, tj. da se depersonalizirani iskazi trebaju shvatiti kao forme lirskoga nepravo-upravnoga govora. Čak i kad se ne vidi ili se ne zna tko govori – Netko govori. Ili drukčije, lirski je govor dvodimenzionalan odnosno dvopotentan: on uvijek sadrži u sebi i glas autora-subjekta i glas predmeta (objekta).“³⁶ Rem ističe „klizanja vizualnih i auditivnih označitelja kao ilustracija i označiteljskog osamostaljenja kao procesa koji subjekt postavlja u trpno stanje i kao utjelovljenje identitetne nesigurnosti istoga subjekta.“³⁷

Razotkrivanje simbola i šifri svake pjesme, pa tako i vizualne, smatra se svojevrsnim ludizmom. Svaki kontakt između pjesme i čitatelja „glavni je cilj igre u kojemu čitatelj aktivno sudjeluje, štoviše, u kojemu on ravnopravno s autorom organizira (novi) tekst kao produkt analitičkog razmišljanja i zaključivanja. Ovdje slučajnost nema nikakvu ulogu, tj. sve se sastoji u pronalaženju ključa, formule pomoću koje se razotkriva tajna teksta. (...) Ludizam se zasniva na gnostičko-kabalističkoj predodžbi o kozmosu kao knjizi čiji se tekst i slova mogu i moraju dešifrirati. Svaki čovjek živi u tamnici svijeta, on je zaključan u igri svijeta, čija pravila treba otkriti da bi se oslobodio i vratio u vječni raj.“³⁸ Igra, s razlogom i smislom!

Samorodna poetika pod utjecajem zapadnih strujanja

U zbirci pjesama epskoga naboja *Pod arkadama neba*, koju je objavio Lucijan Kordić (Madrid, 1955.), primjećuju se jasni utjecaji nadrealizma, ekspresionizma, hermetizma i (kubo)futurizma (zaumno pjesništvo koje u svojim kvazietimološkim jezičnim kombinacijama nadređuje zvukovne i likovne logičnim jezičnim zakonima). Zbirka sadrži ukupno pedeset pjesama. Vizualni simboli prevladavaju u 37 pjesama, dok su asimetrični oblici, kao simboli civilizacijske destrukcije, sadržani u 13 pjesama.³⁹ Pjesnik metaforički suprostavlja racionalnost i unaprijed zadanu konstrukciju pjesme nizanjem raznorodnih asocijacija, stvarajući vlastiti jezik, novu strukturnu izražajnost i novu grafičko-tehničku vizualizaciju oblika pjesme. Šimun Musa ističe Kordićev postupak semantičke gustoće i stilske dotjeranosti kojima modelira i sabija riječ, njeguje sintagmu, pročišćuje sliku, ustrajno kultivira izraz kao komunikativni semantem i u okolnostima

³⁶ Isto, str. 139.

³⁷ Rem, Goran. 2010. *Pogo i tekst*. Zagreb: Meandarmedia, str. 82.

³⁸ Hansen Löve, Aage A. 1996. „Umjetnost kao igra. Modeli ludizma između romantizma i postmodernizma (Nacrt)“. *Ludizam: zagrebački pojmovnik kulture 20. st.* Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, str. 21.

³⁹ Usp. Musa, Šimun; Kljajo-Radić, Marina. 2014. „Eksperiment kao pjesnički postupak u djelu Lucijana Kordića“. *Motrišta: časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja*, br. 75–76, str. 79.

iseljeništa⁴⁰ dok Rem naglašava pjesnikovu suprotstavljenost matrici žanrovskih ikona raznovremenih i raznoprostornih jednostavnih komunikacijskih artefaktnih oblika: *raketa*, *konglomerat*, *spomenik*, *koledanje*⁴¹. Naime, Kordić svojom strukturom preokrenutog pisanja ističe izričajne vrijednosti „sočnih“ arhaizama, neologizama, kovanica, dijalektizama i lokalizama koje u to vrijeme hrvatska poezija još nije upoznala⁴². Nadalje, snažno njeguje kult jezika izgrađujući vlastiti modernitet aktualan s tadašnjim europskim literarnim gibanjima:

prhaju magle zime propela⁴³

(...) Preko trudnoća stružu prognana stopala Krugom tjemena
otisnu se burna izbjeglička noga
i međa S njih u atomski dan
„Daleko su zore ognjišta

prska kroz sužanjstvo⁴⁴

žubori atomskom tvorbom u bilu nacije Gizdav plod
„Njegov nebokrajni njegov prvovjenčani i ultrasladki val

prljavih obzorja terase pali⁴⁵

u život usutih čari gdje atomska raketa
da se besjedom osvjetle zaspale oči bratstvo ustalih
(...) Ohlađen konglomerat prožižu biljke
prokapi cviet s rođenom rieči
koledaju da se grotla skvase da iz putena zrna
„Obješeni balkoni

⁴⁰ Usp. Musa. Šimun. 2015. „Poetičko-poezijska specifičnost Lucijana Kordića“. *Zadarski filološki dani: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 5 održanog u Zadru 27. i 28. rujna 2013.* Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, str. 295.

⁴¹ Rem, Goran. 2010. *Pogo i tekst.* Zagreb: Meandarmedia, str. 222.

⁴² Mihanović, Nedjeljko. 2006. „Predgovor“. Kordić, Lucija. *Izabrane pjesme.* Zagreb: Matica hrvatska, str. 24.

⁴³ Kordić, Lucijan. 2006. „Naša emigracija (Pod arkadama neba)“. *Izabrane pjesme.* Zagreb: Matica hrvatska, str. 210. Napomena: Čita se odozdo prema gore.

⁴⁴ Kordić, Lucijan. 2006. „Jezik roda moga (Pod arkadama neba)“. *Izabrane pjesme.* Zagreb: Matica hrvatska, str. 211. Napomena: Čita se odozdo prema gore.

⁴⁵ Kordić, Lucijan. 2006. „Pod Kapučom Brata Sunca (Pod arkadama neba)“. *Izabrane pjesme.* Zagreb: Matica hrvatska, str. 212.

Napomena: Čita se odozdo prema gore.

Atomska lira
 prljavih obzora terase pali
 u život usutih čari gdje atomska raketa
 da se besjedom osvjetle zaspale oči bratstvo ustalih
 plavih vitica Ohladjen konglomerat prožižu biljke
 Došakće koje su strazala stoljeca žudeći božični svodovi
 Što je smiech u žalu Krke Što je pjev u toploj polnoćnici Nigera
 zelenih izpovjedaonica rastu srca nebederi sažete uzkliznule pravde
 izprala prepelica Napjev cvrči južni cimet kanti mlieka Pod znakom
 Liju sunca u saonice žalosti Iz gostarica pije ris njih je žarkim kljunom
 Zatim su zaplakali reznji vodopada Danas potoci obilaze žičan vidokrug
 da se razmete razdor svežanj tame u skladištu Jednom je u riči bio sklad
 koga sbunjavaju atomske pesti i rez savjesti dok njegovo srce plete stalaže
 da će joj zakutici hduta zamrsiti log Spomenik je novih vidjela čovjek
 izboden trag gazi U predomu ruševina divljač suncoplavku traži Boji se
 za ogrljak posijana svietla Nema ljetnikovca na stancu Bogaze burne
 zemljomjerne teže trudnoga suputnika straha koji sabahile hvata
 pase U cjelovitu brzinu pušta noge klokan skokom se oslobadja
 ali ne objelodanjuje ploda jer je oko zvjerkce bez znanja
 prokapi cvjet s rodnenom rieči Ljepota zbog sreće traje
 kolekajda da se gredla skvase da iz putena zrna
 poljima bež stanke Objeseni balkoni
 ne govori Zvona šutnje mlaze
 Smačen je obzor kad bambus
 krstionice čelja planet spasa
 da sredozemlja ostakle
 Muču okna s tvrda dna
 u sjećanju što svilu gea
 u sahranjenoj leči svieta
 Oblak se bieli vrh težista
 polovi valovima seču
 Kroz oružano trajanje
 da su u struju zaplivala stvari
 Osjećaju svemiri dubrave

Brata Sunca
Pod Kapucom

Pjesma *Pod Kapucom Brata Sunca* ima oblik atomske gljive, simbolizirajući pjesnikovo stanje tjeskobe i nemira izazvano dugim desetljećima izbjeglištva (bijeg s rodna tla, tema sudbine istoga tla, „izvandomovnik“) i velikog domoljublja. Naime, originalnost pjesničke imaginacije i kozmopolitske otvorenosti očituje se u Kordićevom „strukturiranju stihova s vizualnim konstrukcijama bez interpunkcije, s ideogramskim oblikovanjem pjesama i kaligramskim eksperimentiranjem te s grafičkim rasporedom pisanja i čitanja odozdo prema gore, naći sintagme izražajne alogičnosti i tamne konstrukcije koje nas vode prema nekom otajstvu riječi. U čitanju pjesme odozdo prema gore Kordić želi simbolično uputiti našu spoznaju na put uzdizanja naše duhovnosti u sferu nadrealnog, prema nadnaravnome i nebeskome.“⁴⁶ Pjesnička uvjerljivost zahtijevala je grafički pristup (znak određenog osjećaja) koji, kroz vizualnost pjesme, poništava prozni dojam (kubofuturizam).

Princip arhitekture ove vizualne pjesme – od podnožja prema vrhu (simbolika izokrenutosti svijeta) – ukorijenjen je u apostolat franjevačkog reda, odnosno duh životne filozofije sv. Franje Asiškoga. Vizualna pjesma *Atomska lira* oksimoronski prikazuje i povezuje ekologiju s onečišćivačima prirode i njezinim resursima. Prije svoje smrti, sveti Franjo, otpjevao je svoju slavnu pjesmu *Pohvala stvorenjima* u kojoj prepoznaje dobrotu i ljepotu različitih prirodnih pojava – Sunca, zvijezda, Mjeseca, vode, zemlje, vatre – sve ih doživljava kao svoju braću i sestre. Franjo je, stoga, srednjovjekovni trubadur koji vidi Božju prisutnost u svemu. Kordić, pak, progovara na modernistički način, promatrajući nove znakove koji karakteriziraju prirodu, duševna stanja, te

⁴⁶ Mihanović, Nedjeljko. 2006. „Predgovor“. Kordić, Lucija. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 23.

ističe bezdušnost kapitalizma, ratova, ljudskih lomova i padova. Ova vizualna pjesma budi određenu ontološku žudnju u čovjeku, istovremeno progovarajući o stanju subjekta u tom trenutku. Franjo Asiški (Lucijan Kordić) je i subjekt i objekt, manipulirani su, dvostruki, ali nisu uništeni. Stoga se rađa dvostrukost slike u kojoj se suprotstavljaju dvojstva: dobro i zlo.

Ovakav postupak Chris Jenks naziva tzv. *vizualizacijom vidljivoga*⁴⁷. Gledatelji i čitatelji ove pjesme pozvani su da probude svoja osjetila i promišljaju. Subjekt se nalazi u materijalnim svjetovima tražeći svoju semantičku poziciju, tj. „mora postojati pozicija koja će na višoj razini obuhvatiti (...) zrcaljeno (stvarno) Ja i zrcalno (odmaknuto) Ja: to je pozicija Nad-Ja.“⁴⁸ Ovakvo ponašanje subjekta u zrcalnoj strukturi omogućuje dvodimenzionalnost prostora, odnosno trodimenzionalnost prostora i vremena, a pozicija lirskog Nad-Ja „biva posebno izražena u slučajevima kada u pjesmi dolazi do pomicanja ili smjenjivanja prostornih ili vremenskih perspektiva. Takvo preskakanje iz jedne perspektive u drugu pretpostavlja, naime, određenu nadpoziciju s koje se to preskakanje može uopće registrirati, odnosno povezati.“⁴⁹ To zrcalo predstavljalo bi suprotstavljene i podvojene naravi koje se sastoji od dviju vremenskih koordinata, ovostranosti i onostranosti. Vizualna pjesma pojmom *atomska lira* uvodi pogled u budućnost kakva bi trebala biti. Naime, pisac je suprotstavio srednji vijek u kojem se poštovala moć prirode te modernističko vrijeme u kojem se ne biraju sredstva za uništenje prirode. Jedno od Eliotovih djela, u kontekstu pojma *atomska lira*, uvelike bi se moglo odnositi na Kordićevu poruku duhovnog razvoja, postizanja transcencije i senzibiliteta za čovjeka. Radi se o poemi *Pusta zemlja*. Posljednja riječ u poemi je *shantih* što znači dati (lijek), a označava darežljivost te se tako suprotstavlja egoizmu koji je sveprisutan u modernom vremenu. Dakle, prisutna je prorokova vizija budućnosti svijeta što je i Kordić prikazao u svojoj pjesmi, dobro naspram zlu.

Kordićeva poezija u emigrantskoj kritici nazvana je *atomskom lirikom*, a pjesnički postupak stvaranja *atomolirizmom*. Dubravko Horvatić ističe kako su se u razdoblju „hladnoga rata kritičari i novinari vrlo olako razbacivali pridjevom »atomski«, koji u književno-teorijskom smislu ne znači ama baš ništa, a pogotovo ne u smislu kritičkoga vrednovanja.“⁵⁰ Kordić svojom slikovnošću

⁴⁷ Usp. Jenks, Chris. 2002. „Središnja uloga oka u zapadnoj kulturi“. *Vizualna kultura*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, str. 31.

⁴⁸ Užarević, Josip. 1991. *Kompozicija lirske pjesme*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, str. 129.

⁴⁹ Isto, str. 136.

⁵⁰ Horvatić, Dubravko. 1990. „Lucijan Kordić u kontekstu hrvatskoga poratnog pjesništva“. Kordić, Lucijan. *Čudo siromašnih koraka: izabrane pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Kršćanska sadašnjost, str. 143.

ugrožava samu rečeničnost te se oslanja na formalni vizualitet, kao i stimulirano povećan font slova (znak određenog osjećaja), čime je pojačao medijalnost hladnoratovske ikonografije. Ovaj postupak sam Kordić objasnio je u intervjuu s Vinkom Nikolićem 1958. godine za *Hrvatsku reviju*⁵¹: „Ova avangardistička umjetnost oblikuje u sebi duh atomskog vremena. (...) Atomolirizam je silaženje do sakramentalnih roditeljskih jezgra stvari i života, do njihovih atomskih čestica, burkanih strujanja naše vlastite krvi, te uspinjanje do mistične kozmičke sinteze svijeta. Atomska lirika ruši pregrade pjesničkih melankolija solipsizma, narcističkoga individualizma i kolektivističkoga realizma političkih doglednica. Ona pjeva integralnog čovjeka, urasla u socijalnu strukturu najidealnijih suvremenih zbivanja. (...) Ta poezija nije tek epiteton i kristalan stih, nego radioaktivni piramida cvijet, koji se intelektom ne shvaća, nego se čitavim ljudskim bićem ljeposno osjeća.“⁵² Istu pojavu primjećuje i Šito Š. Čorić ističući Kordićevu transcendenciju iz koje proizlazi mistična slika Boga u opjevavanju odnosa Čovjeka i Zemlje. Na toj se razini „pali zublja egzistencijalne vrijednosti i smisla čovjekovog religioznog osjećanja (...), a njegova se riječ ispriječuje kao prirodna brana protiv nabujalih razornih snaga pogubnoga egzila duha i tijela.“⁵³ Radi se, dakle, o skrivenoj religioznosti čitava Kordićeva pjesničkog opusa, o vezi Čovjeka i Boga, o traganju za ljudskim vrijednostima u svrhu ostvarivanja vječnoga života. Vinko Grubišić o toj Kordićevoj skrivenoj religioznosti piše: „I ne bi se nikako mogao odložiti Kordićev opus, a da se ne zadržimo na njegovoj duhovnosti, jer sva je njegova poezija prožeta Božjom prisutnošću. Bog je vrhunska sila, Pankr(e)ator, vrhunska Ljubav, milostivi Stvoritelj, Brat i Prijatelj kojemu se mogu uputiti i ona pitanja, na koja je uzalud očekivati odgovor. Kordićeva je poezija sva prožeta religioznošću, ali nije nikako konfesionalna, otvorena je svim promišljanjima i strana svakoj dogmi.“⁵⁴ Slavoj Žižek, u tom smislu, navodi kako je „tajna kršćanske ljubavi možda baš u ljubavnoj privrženosti nesavršenosti Drugoga. Zapravo je taj manjak u Drugome/Drugoga ono što otvara prostor za „navještenje“ koje donosi kršćanstvo.“⁵⁵ Lucijan

⁵¹ Hrvatski književni časopis koji je izlazio mjesečno u Zagrebu od 1928. do 1945. godine kao glasilo Matice hrvatske. Časopis pod istim imenom izdavali su hrvatski intelektualci u emigraciji od 1951. godine kao kulturno-književni tromjesečnik. Pokrenuli su ga Antun Bonifačić i Vinko Nikolić u Buenos Airesu. Časopis je okupljao oko 600 pisaca suradnika.

⁵² Nikolić, Vinko. 1958. „Pod arkadama hrvatske atomske lirike. Razgovor s pjesnikom Lucijanom Kordićem“. *Hrvatska revija*, sv. 3–4 (31–32), str. 285.

⁵³ Čorić, Šito Š. 1990. „Uz izbor poezije Lucijana Kordića“. Kordić, Lucijan. *Čudo siromašnih koraka: izabrane pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Kršćanska sadašnjost, str. 139.

⁵⁴ Grubišić, Vinko. 1991. *Hrvatska književnost u egzilu*. Barcelona; München: Knjižnica Hrvatske revije, str. 208.

⁵⁵ Žižek, Slavoj. 2005. *O vjerovanju: nemilosrdna ljubav*. Zagreb: Algoritam, str. 151.

Kordić osjeća Božju prisutnost, ona je u njemu i njegovu pjesništvu – njegovo djelo ne „podliježe podilaženju svijeta, silikonizaciji, nje identično sa zelenim plakatima pa se i otrgne od niza plitkosti u svijetu.“⁵⁶ Njegovo pjesništvo nadrealističkih vizija (sna i jave, nebeskih i zemaljskih), hermetičnog neprohodnog jezika i ekspresije te (kubo)futurističkih simbola i metaforike egzistira kao primjer univerzalnih ljudskih poruka.

Samorodna poetika Lucijana Kordića, snažne zavičajne identifikacije, potvrdila se autorovim vlastitim stilskim postupcima kao najuspjelija u pjesničkom izričaju ovog suvremenog komentatora zbilje.

IZVORI:

1. Kordić, Lucijan. 1990. *Čudo siromašnih koraka: izabrane pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Kršćanska sadašnjost.
2. Kordić, Lucijan. 2006. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.

TEORIJSKA LITERATURA:

1. Aničić, Miljenko. 2013. „Crkva i »autonomija zemaljskih stvari« prema konstituciji »Gaudium et spes«“. *Diacovensia: teološki prilozi*, god. 21, br. 3, str. 507–533.
2. Boehm, Gottfried. 2005. „S one strane jezika? Bilješke o logici slika“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 459–469.
3. Brešić, Vinko. 1998. „Hrvatska emigrantska književnost“. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, god. 27, br. 45–46., str. 247–271.
4. Ćorić, Šito Š. 1990. „Uz izbor poezije Lucijana Kordića“. Kordić, Lucijan. *Čudo siromašnih koraka: izabrane pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Kršćanska sadašnjost, str. 137–139.
5. Donat, Branimir. 1969. „Konkretna poezija – poetska kozmogonija tehnološke ere“. *Bit – International*, br. 5–6, str. 71–88.
6. Eco, Umberto. 2005. „Zvuci i slike“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 171–187.

⁵⁶ Lučić, Antun. 2013. „Viđenja blizine u daljinama Lucijana Kordića“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 81.

7. Grubišić, Vinko. 1991. *Hrvatska književnost u egzilu*. Barcelona; München: Knjižnica Hrvatske revije.
8. Hansen Löve, Aage A. 1996. „Umjetnost kao igra. Modeli ludizma između romantizma i postmodernizma (Nacrt)“. *Ludizam: zagrebački pojmovnik kulture 20. st.* Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, str. 19–33.
9. Horvatić, Dubravko. 1990. „Lucijan Kordić u kontekstu hrvatskoga poratnog pjesništva“. Kordić, Lucijan. *Čudo siromašnih koraka: izabrane pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Kršćanska sadašnjost, str. 141–144.
10. Jelčić, Dubravko. 2013. „Lucijan Kordić: fragmenti sjećanja“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 29–31.
11. Jenks, Chris. 2002. „Središnja uloga oka u zapadnoj kulturi“. *Vizualna kultura*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, str. 11–45.
12. Katušić, Bernarda. 2000. *Slast kratkih spojeva*. Zagreb: Meandar.
13. Kordić, Lucijan. 1973. „Viktor Vida: pjesnička vizija osobe“. *Hrvatski portreti: Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan / Eugen Kvaternik / Stjepan Radić / Alojzije Stepinac / Viktor Vida*. München; Barcelona: Hrvatsko društvo u Švicarskoj, str. 79–87.
14. Kovač, Leonida. 2001. *Kodovi identiteta*. Zagreb: Meandar.
15. Kovač, Leonida. 1995. „Negacija vlastite negacije“. *Riječi i slike*. Zagreb: Soros centar za suvremenu umjetnost, str. 66–68.
16. Lasić, Stanko. 1982. *Krleža – kronologija života i rada*. Zagreb: GZH.
17. Lovrenčić, Željka. 2013. „Lucijan Kordić – od cvjetnih polja do egzila“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 62–71.
18. Lučić, Antun. 2013. „Viđenja blizine u daljinama Lucijana Kordića“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 72–85.

19. Matičević, Ivica. 2010. „Tradicija i inovacija u Šegedinovu eseju 'O našoj kritici'“. *Dani Petra Šegedina. Hrvatska književna tradicija i modernost u djelu Petra Šegedina. Zbornik radova III. znanstvenog skupa s međunarodnim djelovanjem*. Zagreb: Grad Korčula, str. 165–174.
20. Mihanović, Nedjeljko. 2013. „Poezija duhovnog atomolirizma“. *Fra Lucijan Kordić: hrvatski književnik, franjevac, svećenik, emigrant*. Zagreb; Čitluk: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu; Hrvatska kulturna zaklada; Matica hrvatska Čitluk; Hrvatsko slovo, str. 102–111.
21. Mihanović, Nedjeljko. 2006. „Predgovor“. Kordić, Lucija. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.
22. Mrkonjić, Zvonimir. 2008. „Konkretna poezija“. *Vijenac*, br. 378, <http://www.matica.hr/vijenac/378/enciklopedijska-natuknica-4259/> (18. ožujka 2024.).
23. Musa, Šimun; Kljajo-Radić, Marina. 2014. „Eksperiment kao pjesnički postupak u djelu Lucijana Kordića“. *Motrišta: časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja*, br. 75–76, str. 74–87.
24. Musa, Šimun. 2015. „Poetičko-poezijska specifičnost Lucijana Kordića“. *Zadarski filološki dani: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 5 održanog u Zadru 27. i 28. rujna 2013*. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, str. 287–296.
25. Nikolić, Vinko. 1958. „Pod arkadama hrvatske atomske lirike. Razgovor s pjesnikom Lucijanom Kordićem“. *Hrvatska revija*, sv. 3–4 (31–32), str. 284–286.
26. Oraić-Tolić, Dubravka. 2005. *Muška moderna i ženska postmoderna: rođenje virtualne kulture*. Naklada Ljevak: Zagreb.
27. Oraić-Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
28. Rem, Goran. 2003. *Koreografija teksta 2: pristup korpusu hrvatskog pjesništva iskustva intermedijalnosti (1940–1991)*. Zagreb: Meandar.
29. Rem, Goran. 2010. *Pogo i tekst*. Zagreb: Meandarmedia.
30. Stipančić, Branka. 1995. „Riječi i slike“. *Riječi i slike*. Zagreb: Soros centar za suvremenu umjetnost, str. 11–36.
31. Šuvaković, Miško. 2005. *Pojmovnih suvremene umjetnosti*. Zagreb: Horetzky; Ghent, Vlees & Beton.

32. Užarević, Josip. 1991. *Kompozicija lirske pjesme*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.
33. Viola, Bill. 2005. „Slika u meni: Videoumjetnost očituje svijet skrivenoga“. *Europski glasnik*, god. X, br. 10, str. 501–517.
34. Vuletić, Branko. 1988. *Jezični znak, govorni znak, pjesnički znak*. Osijek: Radničko sveučilište „Božidar Maslarić“, Izdavački centar Revija; Čakovec: Zrinski.
35. Vuletić, Branko. 1999. *Prostor pjesme: o plošnom/prostornom ustrojstvu pjesništva Jure Kaštelana*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
36. Zogović, Radovan. 1947. *Na poprištu: književni i politički članci, književne kritike, polemike i marginalije*. Beograd: Kultura.
37. Žižek, Slavoj. 2005. *O vjerovanju: nemilosrdna ljubav*. Zagreb: Algoritam.

METAPHORICS OF ATOMOLIRISM IN THE VISUAL POETRY OF LUCIJAN KORDIĆ

Abstract

The emigrant poet, lyrical essayist, Franciscan friar, and priest, Fra Lucijan Kordić (1914–1993), left a significant mark on post-war Croatian poetry, employing hermetically structured expressive techniques, modern metaphor, and visualization of verse. In this manner, he became an indispensable representative of the second modernism in Croatian literature. This paper analyzes the metaphor of atomolirism in the visual poetry of Lucijan Kordić, which the poet himself defines as avant-garde art shaping within it the spirit of atomic time, breaking down the barriers of poetic melancholies of solipsism, narcissistic individualism, and the collectivist realism of political perspectives. It celebrates and sings of the integral human being, integrated into the social structure of the most ideal contemporary events. The paper serves as a stimulus and contribution to the development of the green literature and the concept of sustainable development within the cultural and creative dimension of the European Green Deal project.

Keywords: *Lucijan Kordić; second modernism; atomic lyricism; atomolirism; visual poetry; green literature; sustainability*

UDK 811.163.43'276.6:34(497.6)
UDK 811.163.42'276.6:34(497.6)
UDK 811.163.41'276.6:34(497.6)
Izvorni naučni rad

Emira Mešanović-Meša

SKRAĆENICE U ZAKONODAVNO-PRAVNIM DOKUMENTIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Zakonodavno-pravni dokumenti u Bosni i Hercegovini objavljuju se na sva tri službena jezika, stoga oni u službenim glasilima imaju svoje tri jezičke verzije – na bosanskome, hrvatskome i srpskome. Među verzijama se čine određene razlike, pravopisne i gramatičke, kako bi se svaka verzija razlikovala od ostalih, a one bi trebale biti odraz pravopisnih i gramatičkih razlika među njihovim standardima. S obzirom na to da ovi dokumenti pripadaju administrativnom stilu, skraćénice zbog svoje prirode imaju vrlo značajno mjesto u ovom korpusu. Skraćénice do sada nisu bile u fokusu radova s ovom problematikom, te je jedan od ciljeva ovog rada sagledati njihovu upotrebu u ovim dokumentima, uspoređujući ih s normativnim statusom i uputama u standardima.

Ključne riječi: *skraćénice, službeni jezik, bosanski, hrvatski, srpski, norma*